

УДК 330.322:631.164.23

Т. Г. Дудар,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Тернопільський національний економічний університет

Р. В. Чорний,

здобувач, викладач, Тернопільський національний економічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

В статті розкрито теоретико-методологічні засади та прикладні аспекти розвитку інвестиційної діяльності в сільському господарстві. В результаті аналізу виявлено пряму залежність між залученням інвестицій і кінцевим результатом господарювання. Запропоновано шляхи удосконалення організаційно-економічних механізмів інвестиційних процесів у аграрному секторі економіки.

In this article the theoretical and methodological principles and practical aspects of investment in agriculture were indicated. after the analysis revealed a direct relationship between investments and the end result of management were revealed. There were proposed ways of improving the organizational and economic mechanism of investment processes in the economical agricultural sector.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна політика, інвестиційний клімат, механізм інвестування, інвестиційні ресурси.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питанням удосконалення організаційно-економічного механізму активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві та їх державної підтримки нині приділяється багато уваги, що пояснюється, насамперед, зростаючими потребами в необхідних ресурсах для відновлення матеріально-технічної бази аграрної галузі, активізації інвестиційної діяльності. Проте на практиці не вироблено удосконаленого організаційно-економічного механізму щодо здійснення інвестиційних процесів у аграрному секторі економіки, що і зумовлює поглиблене дослідження цієї важливої проблеми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теорії і практики інвестицій, формування джерел їх фінансування, дослідження інвестиційної діяльності підприємств вивчали зарубіжні вчені Дж. Бейлі, В. Беренс, Г. Бірман, Ф. Луцз, П. Хавранек, У. Шарп та інші дослідники. Вагомий внесок у економічну теорію засад інвестиційної діяльності, оцінки економічної ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості зробили вітчизняні науковці: В.Г. Андрійчук, Я.К. Білоусько, П.І. Гайдуцький, М.І. Долішний, І.О. Іващук, І.Г. Кириленко, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, О.В. Кущина, О.М. Могильний, А.С. Музиченко, А.А. Пере-

Таблиця 1. Динаміка надходження інвестицій в економіку Тернопільської області та сільське господарство за 2000—10 рр.

	Інвестиції в основний капітал у сільське господарство, мисливство, лісове господарство, у фактичних цінах, млн грн.	Інвестиції в основний капітал - всього, у фактичних цінах, млн грн.	Питома вага інвестицій в основний капітал сільського господарства до інвестицій в основний капітал, всього, %	Прямі іноземні інвестиції в область у сільське господарство, мисливство, лісове господарство, на початок року, млн дол. США	Прямі іноземні інвестиції в область - всього, на початок року, млн дол. США	Питома вага прямих іноземних інвестицій в сільське господарство до прямих іноземних інвестицій, всього, %
2000	20,6	274,3	7,5	21,3	0,3	1,4
2001	20,6	274,3	7,5	23,0	0,4	1,7
2002	23,9	319,3	7,5	26,9	0,6	2,2
2003	30,9	455,9	6,8	28,7	0,6	2,1
2004	75,7	631,9	12,0	37,2	2,1	5,6
2005	122,8	889,8	13,8	39,3	2,7	6,9
2006	186,2	1213,9	15,3	45,0	3,8	8,4
2007	287,7	1979,3	14,5	51,0	4,6	9,0
2008	659,9	2843,5	23,2	58,6	6,7	11,4
2009	245,9	1427,8	17,2	66,5	7,1	10,7
2010	517,2	2332,5	22,2	65,1	7,2	11,1

Джерело: Державна служба статистики в Тернопільській області.

сада, В.О. Питулько, П.Т. Саблук, А.М. Стельмащук, В.А. Товстопят, В.В. Юрчишин та інших. Названими вченими зроблено значний науковий внесок у дослідження даної проблематики щодо налагодження системи спрямування інвестицій в аграрний сектор економіки. Проте значна частина питань, пов'язаних із дослідженням суті, структури, ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, ще залишається нерозкритою або потребує удосконалення. Це зумовлює вибір даної теми та засвідчує її актуальність.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є узагальнення та поглиблення теоретико-методичних засад та прикладних аспектів розвитку інвестиційної діяльності, розробка шляхів підвищення її ефективності, спрямованих на забезпечення сталого виробництва конкурентоспроможної продукції сільськогосподарських підприємств. Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання: узагальнити розроблені вітчизняними і зарубіжними вченими наукові основи сутності, критерії оцінки інвестиційної діяльності та її економічної ефективності; проаналізувати умови інвестиційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах; оцінити ефек-

тивність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств; визначити пріоритетні напрями підвищення ефективності інвестування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інвестування різних сфер економіки піддається впливу чинників та особливостей, які характерні тому чи іншому виду діяльності. Найбільш унікальними є умови, притаманні сільськогосподарському виробництву, де виробничо-господарські фактори накладаються на соціальні, демографічні та природо-кліматичні і загострюються проблемою вирішення продовольчої безпеки. В Україні триває дискусія серед економістів, експертів, науковців, політиків стосовно "одержавлення" сільськогосподарської галузі. Безумовно, повернення до старої системи тотального втручання держави вже не буде, але і вільний (стихийний) ринок, що вже показав свою руйнівну силу, не може бути головним важелем аграрної політики. У розвинених країнах Заходу аграрний сектор є значною мірою одержавленим. Близько половини бюджету ЄС витрачається щорічно на субсидії фермерам, а рівень державної підтримки в структурі валового їх доходу в різних країнах коливається від 35 до 70 %. В Україні цей показник в 11 разів нижчий [9, с. 12].

За оцінками Світового банку, рівень державної підтримки сільського господарства в Україні є практично найнижчим — 0,6 % від валового внутрішнього продукту, тоді як навіть у Білорусі цей показник становить 18 % [8].

Вітчизняний аграрний сектор нині є інвестиційно непривабливим, про що яскраво свідчить зниження інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств, майже повна відсутність довгострокового банківського кредитування, залучення іноземних інвестицій та неефективна амортизаційна політика в АПК.

Аграрний сектор у 2005—2011 рр. займав у сегменті банківських кредитів лише 4,1—6,7 % (у 1990 р. — 40 %), проте до 2009 р. спостерігалася позитивна тенденція. Так, у 2005 р. було залучено 0,8 млрд грн. кредитних коштів, у 2007 р. — 2,6; у 2009 р. — 5,2 та в 2011 р. — 4,9 млрд грн., з яких понад 4,3 млрд грн. — за пільговими схемами. Загальна ж потреба українського села в кредитах становить близько 18 млрд грн. щорічно.

Невтішною є тенденція зменшення обсягів ліквідної застави — машин, обладнання, транс-

портних засобів, робочої та продуктивної худоби.

Якщо вартість основних засобів і надалі знижуватиметься (середнє зниження за 2005—2011 рр. становить 14,4%), то їх ліквідність для банків ставатиме все більш сумнівною і через 3—5 років можливості залучення кредитних ресурсів під заставу цих активів будуть мізерними.

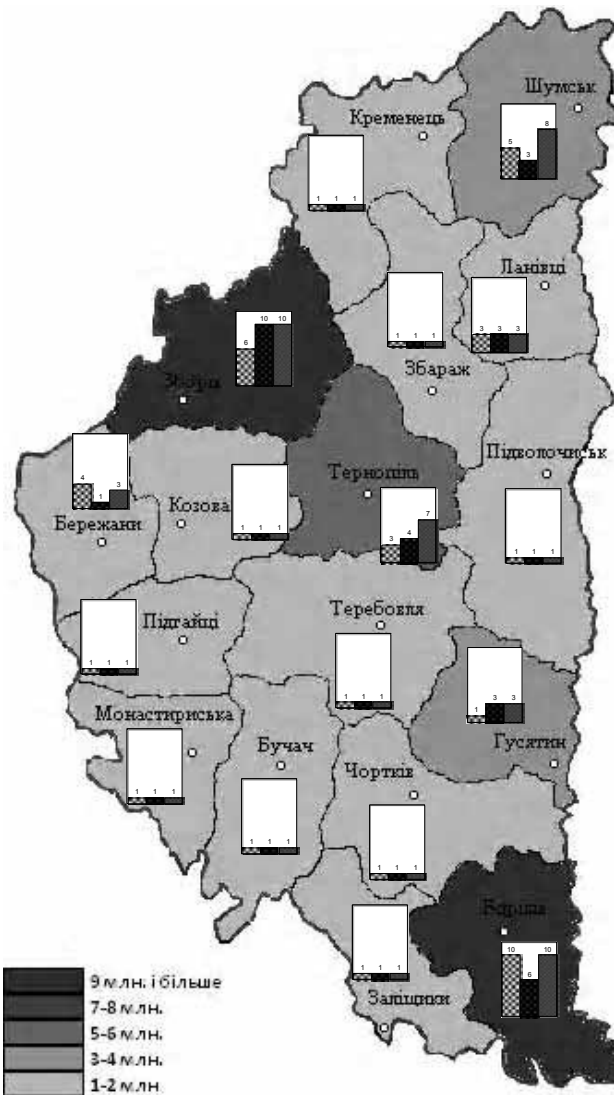
Велика нерівномірність державної підтримки аграрних підприємств у 2011 р. підтверджується тим, що 40% підприємств не мали такої підтримки (крім податкових пільг), 30% отримали лише 3% загальної суми підтримки, що становило менше 1% до реалізованої ними продукції, а 6% підприємств отримали 74% суми підтримки, яка становила 10% до реалізованої ними продукції. Здешевлення вартості кредитів отримали лише третина аграрних підприємств, а техніки — менше 10%. Крім того, в більшості випадків бюджетні кошти перекачуються від виробників агропродукції через систему цін і тарифів до їх суміжників (партнерів і посередників) понад 2/3 обсягів підтримки [4, с. 44].

Неабияке значення у розширенні довгострокового кредитування аграрного сектора має розвиток іпотечного кредитування.

Іпотека є одним із основних джерел інвестиційних ресурсів для сільського господарства в країнах з розвинутою економікою, оскільки там земля є високоліквідним фактором виробництва. Проте в короткостроковій перспективі іпотека сільськогосподарської землі в Україні навряд чи відіграватиме значну роль у забезпеченні кредитування сільськогосподарських підприємств. А основним чинником стратегічного розвитку іпотечних відносин мають бути, насамперед, підвищення ефективності аграрного виробництва та створення правових

і економічних засад розвитку іпотеки в Україні як необхідних умов функціонування ринку землі.

Негативною ознакою інвестиційного клімату для зовнішніх інвесторів є малі обсяги внутрішніх капіталовкладень. Адже загальновідомо, що в країну з низьким рівнем внутрішнього інвестування не вкладатиме кошти й іноземний інвестор. З метою залучення іноземних інвестицій в аграрну сферу необхідно, перш за все, розв'язати проблеми макроекономічної, політичної та законодавчої стабілізації, прово-

Надійшло прямих іноземних інвестицій в середньому на (в умовних показниках):
 [шаховий шаблон] одне інвестоване підприємство;
 [чорний квадрат] одну особу;
 [шпательний шаблон] один га сільськогосподарських угідь

Рис. 1. Картограма надходження прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор адміністративних районів Тернопільської області за станом на 01.01.2011 р.

Джерело: Державна служба статистики в Тернопільській області.

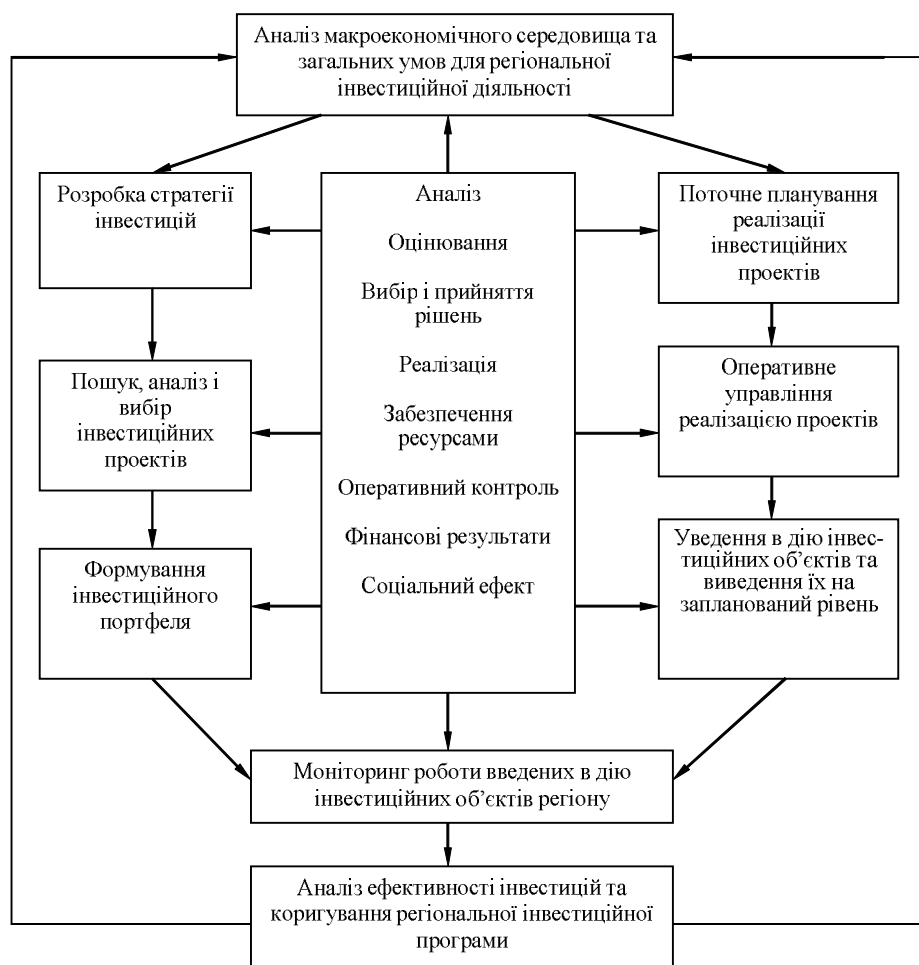

Рис. 2. Технологія управління регіональною інвестиційною діяльністю сільського господарства

Джерело: Побудовано авторами.

дити заходи щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку.

Не відбулося значного збільшення іноземних інвестицій і після вступу нашої держави до СОТ. Адже інвестиційній привабливості нашої держави серед майже 200 країн світу постійно відводиться 125—135 місце. За іншими оцінками, понад 90 % іноземних інвестицій не залишають меж розвинутих країн, що свідчить про неоднакову інтенсивність економічної глобалізації в різних частинах світу. Отже, зона інвестиційного й експортно-імпортного простору має тенденцію до звуження, а це означає, що з наростанням процесу глобалізації економіки конкуренція між державами щодо залучення інвестицій загострюватиметься [11, с. 98—99].

Необхідно зазначити, що, коли йдеться про зменшення економічної підтримки сільського господарства в країнах ЄС та в ряді інших країн членів СОТ, то це не означає, що вона (підтримка) стала тут неістотною. Масштаби підтримки

сільського господарства в країнах ЄС навіть на тлі її зменшення продовжують залишатися, з огляду на вітчизняну практику, величезними. Рівень підтримки вітчизняного сільського господарства значно менший за середній показник підтримки країн ЄС і зовсім є незначним за показником підтримки на 1 га ріллі (131 грн. на 1 га посівної площі, а на 1 га ріллі — 91,6 грн. проти 331 євро в країнах ЄС). Цю суму підтримки ЄС планує зберегти і на майбутнє, до 2013 року [1, с. 94—95, 98].

Ми поділяємо думку провідних учених-аграрників (В. Андрійчука, М. Зубця, В. Юрчишина), що механізм галузевої підтримки доцільно будувати за двома каналами впливу: одну частину виділених коштів розподіляти на 1 га посіву (посадки) або на 1 голову тварин, другу — на одиницю виробленої продукції. Перевага такого способу підтримки полягає в комплексності її

впливу на виробництво. З одного боку, це стимулюватиме збереження існуючих і закладку нових площ посівів та збільшення поголів'я тварин. З іншого боку, субсидування матричної одиниці продукції заохочуватиме до нарощування виробництва за рахунок інтенсивного фактора розвитку. Тому співвідношення між розміром виплат на 1 га ріллі (1 голову тварин) і на одиницю продукції слід змінювати залежно від стану розвитку конкретної галузі і насичення внутрішнього ринку продовольства. Даний механізм підтримки галузі в подальшому варто доповнити доплатами за якість продукції.

Власних і залучених інвестиційних ресурсів для оновлення основних засобів аграрної сфери недостатньо, іноземні інвестиції змінити ситуацію не можуть. Отже, необхідно поліпшувати організаційно-економічний механізм інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, який мобілізував би усі внутрішні можливості для забезпечення розвитку аграр-

ної економіки та створив умови для ефективного залучення інвестицій ззовні.

Питанням удосконалення організаційно-економічного механізму активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві та їх державної підтримки нині приділяється багато уваги, що пояснюється, насамперед, зростаючими потребами в необхідних ресурсах для відновлення матеріально-технічної бази аграрної галузі, активізації інвестиційної діяльності.

Важлива роль у організації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, безперечно, належить державі. Державна інвестиційна політика — це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення й активізацію інвестиційних процесів чи їх гальмування. Аналіз світової практики інвестиційних процесів дає можливість виділити два типи державної інвестиційної політики: пасивну й активну. При першій — держава застосовує методи переважно правового й економічного характеру, обмежуючи безпосереднє адміністративне втручання в інвестиційні процеси до мінімуму, а при другій — усі методи, і часто сама стає інвестором.

Важливим інструментом інвестиційної активності є також формування ефективної технології регіональної інвестиційної діяльності (рис. 1).

Як бачимо, технологія управління регіональною інвестиційною діяльністю передбачає виконання ряду функцій по управлінню процесами, в тому числі планування, аналіз, прийняття рішень щодо доцільності та потенційної ефективності інвестицій. Дана модель передбачає також врахування впливу інвестиційної діяльності на різні сфери суспільного життя, що реалізуються за рахунок виділення соціального ефекту інвестицій. Динамічний характер інвестицій передбачає також постійний їх моніторинг і регулювання програм по їх здійсненню.

В основу державного регулювання інвестиційної діяльності у сільському господарстві України мають бути покладені принципи активно-пасивного державного регулювання, вираженого в основному в державній фінансовій підтримці підприємств сільського господарства і машинобудування для АПК, ціновій, антимонопольній, амортизаційній політиці, розвитку інфраструктури аграрного ринку, становленні іпотечних відносин тощо.

В АПК України слід реалізувати ідеологію інноваційного розвитку, яка передбачала б ви-

користання коштів, отриманих від інновацій, на повторні інновації, тобто забезпечити безперервність інноваційного процесу та нарощування його масштабів у перспективі. Розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності сприяло б створенню галузевого інноваційного фонду [10].

Для поліпшення інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки України необхідно:

- забезпечити прогнозованість, гарантованість і широкий доступ державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за бюджетними програмами;

- дотримуватися вимог економічних законів, насамперед, законів вартості, грошового обігу, пропорційності та ін.;

- формувати інтегровані агропромислові підприємства і кооперативні об'єднання у сільській місцевості з метою зміни відносин, що виникають у процесі купівлі-продажу на вільному ринку, на відносини, сформовані при розподілі між ними доходу від реалізації продукції кінцевого споживання;

- продовжити на довгостроковий період пільгове оподаткування аграрних підприємств, упровадити ефективний механізм амортизації основних фондів;

- підвищувати ефективність сільськогосподарського виробництва, забезпечити зростання фінансових накопичень та їх трансформацію в інвестиції;

- посилити роль держави у банківській системі створенням державного спеціалізованого банку (земельного, іпотечного, інвестиційного тощо), через який держава мала б регулювальний вплив на кредитний ринок і кредитні відносини в галузі агропромислового виробництва; виконувала іпотечні операції та вела операції із землею. Такий банк міг би брати активну участь у створенні мережі кооперативних банків, максимально наближених до аграрних виробників. Великий досвід є, адже донедавна в Україні функціонував державний агропромисловий банк "Україна". На увагу заслуговує й досвід Росії щодо створення важливого елемента кредитної інфраструктури на селі — Россільгоспбанку, який утворено в 2000 р. і знаходиться у власності уряду;

- відновлювати раціональні міжнародні господарські та науково-виробничі зв'язки, створювати СП за участю іноземних інвесторів;

- сприяти розвитку ефективної взаємодії науки і техніки;

- надавати допомогу і створювати умови вітчизняним товаровиробникам, які експорту-

ють свою продукцію і вкладають інвестиції в аграрне виробництво, орієнтоване на випуск конкурентоспроможних товарів;

— спрямовувати зусилля на підвищення рівня платоспроможності населення як основного первинного суб'єкта формування джерела внутрішніх інвестиційних ресурсів, за рахунок істотного поліпшення мотивації аграрних працівників, підвищення їх продуктивності праці тощо. Адже рівень оплати праці в Україні у декілька десятків разів нижчий, ніж у промисловорозвинутих країнах, а в сільському господарстві він є найнижчим серед інших видів економічної діяльності (близько 50 % середнього рівня). Низький рівень оплати праці не забезпечує виконання нею жодної з її функцій (відтворювальної, стимулюючої, розподільчої) і породжує на селі велику кількість соціально-економічних проблем.

Потрібно забезпечити перехід від спрощеної консервативної моделі змішаної економіки (від монетаризму) до соціал-реформістського, а з огляду на основні напрями економічної теорії — до кейнсіанства та інституціоналізму.

Новітні основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній, страховій та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку закладено у прийнятому Законі України "Про державну підтримку сільського господарства України" [6], який набрав чинності з 1 січня 2005 р. Потрібно лише реалізувати його правові норми на практиці.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, держава, яка володіє вагомими важелями впливу на податкову, бюджетну, грошово-кредитну, антимонопольну, цінову та амортизаційну політику, має суттєво впливати на мотивацію розвитку інвестиційної діяльності в сільському господарстві. А виражена державна інвестиційна політика в аграрній сфері АПК мусить стати одним з найголовніших напрямів виходу з фінансової і матеріально-технічної кризи, в яку потрапила українська аграрна економіка.

Неоднозначними є процеси створення ресурсів для здійснення інвестицій, що формуються декількома шляхами: кредитні ресурси, вільні кошти, кошти державних програм. В основі цих джерел стоять кошти, отримані в процесі заощадження. Заощаджені ресурси в минулі періоди (результат процесу виробництва) розподіляються між нагромадженням, спожи-

ванням і відтворенням зношених засобів виробництва. Звичайно, з позиції мікрорівня частина отриманих доходів обов'язково йде на поточне споживання. Інша перетворюється у витрати, які використовуються на просте і розширене відтворення капіталу. У результаті таких внесків у конкретні об'єкти інвестиційної діяльності (реальні інвестиції) відбувається перетворення внесених засобів (коштів) в ріст нагромаджень (основного капіталу), що свідчить про кінцеве перетворення інвестицій в нові споживчі вартості. При їх реалізації досягається кінцева ціль інвестиційної діяльності — отримання доходу.

Література:

1. Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. — К.: Аграрна наука, 2005. — 140 с.

2. Білоусько Я.К., Питулько В.О., Товстопят В.Л. Державна підтримка техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва / Я.К. Білоусько, В.О. Питулько, В.Л. Товстопят // Економіка АПК. — 2005. — № 5. — С. 31—32.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. — 1440 с.

4. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. — 2005. — № 11. — С. 43—48.

5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001. — 848 с.

6. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства" від 24.06.2004 р. № 1877 (із зм.): www.rada.gov.ua.

7. Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років" від 18.01.2001 р. № 2238 (із зм. і доп.): www.rada.gov.ua.

8. Запаморочення від успіхів немає // Товариш. — 2005. — № 76(763). — С. 4.

9. Кириленко І.Г. Аграрна реформа в Україні: надбання, проблеми // Економіка АПК. — 2005. — № 5. — С. 8—14.

10. Кісіль М.І. Тенденції і напрями активізації аграрного інвестиційного процесу // Економіка АПК. — 2002. — № 4. — С. 66—71.

11. Могильний О.М. Державне регулювання аграрної сфери. — Ужгород: ІВА, 2005. — 400 с.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2012 р.